

УДК 316.42

Чхеайло І. І., Чхеайло А. А.

СОЦІОКУЛЬТУРНА СКЛАДОВА ЯК ДОМІНАНТНИЙ ФАКТОР СТОЛОГО РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА (УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ)

Стаття посвячена аналізу соціокультурної компоненти усталоного розвитку в умовах сучасного українського общества как соціального параметра усталоности развития, нацеленого на человека, направленного на сохранение стабильности социальных и культурных систем, уменьшение разрушительных конфликтов внутри страны и за ее пределами.

Ключевые слова: *усталоное развитие, стратегия усталоного развития, соціокультурный фактор, сучасное общество, глобалізація.*

Статтю присвячено аналізу соціокультурної компоненти сталого розвитку в умовах сучасного українського суспільства як соціального параметру усталеності розвитку, націленого на людину, спрямованого на збереження стабільності соціальних і культурних систем, зменшення руйнівних конфліктів усередині країни й поза її межами.

Ключові слова: *сталій розвиток, стратегія сталого розвитку, соціокультурний фактор, сучасне суспільство, глобалізація.*

The article analyzes the socio-cultural components of sustainable development in the modern Ukrainian society as social dimension of sustainability aimed at people, at preserving the stability of social and cultural systems and at reducing destructive conflict within the country and abroad.

Keywords: *sustainable development, sustainable development strategy, socio-cultural factors, modern society, globalization.*

Постановка проблеми. Інформаційні, технологічні, соціокультурні новації визначають сьогодні цивілізаційні пріоритети й суттєво впливають на цілі та цінності окремого суспільства й людства в цілому. Економічна нестабільність, соціальні суперечності, ідейна й релігійна нетерпимість, гібридні війни, агресія й інші негативні дисгармонійні соціальні явища призводять до цілої низки глобальних неусталеностей і примушують задуматися про майбутнє своєї країни й людства в цілому, відповідально підійти до аналізу існуючої ситуації й вибору орієнтирів розвитку, що гарантуватимуть гармонійне, усталене й безпечне буття людини в суспільстві.

З огляду на це особливу **актуальність** у сучасній науці й філософії набула проблема сталого розвитку, безпосередньо пов'язана з пошуком та обґрунтуванням конструктивної стратегії подальшого розвитку техногенної цивілізації й подолання тих соціально-економічних, соціально-політичних, соціально-екологічних аномалій, які вона зініціювала й породила на попередніх етапах свого розвитку.

Сталій розвиток як форму соціоприродної коеволюції розуміють як процес виживання цивілізації, що переходить до стабільного соціально-економічного розвитку, що не порушує свого природного підґрунтя й забезпечує безперервний прогрес суспільства. Із цього погляду будь-які трансформації у світовій спільноті,

державі, будь-якому регіоні, будь-якій галузі господарства й виді соціальної діяльності повинні визначатися не тільки минулим і сьогоденням, але й майбутнім, причому не природно-стихийного, а розумно керованого розвитку. Ураховуючи це, необхідно створити модель цивілізації інформаційного типу, держави, регіону, соціуму, особи тощо, яка б відповідала «потрібному» майбутньому, що забезпечує виживання людства й збереження довкілля [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких вивчається проблема сталого розвитку, свідчить про актуальність і вагомість проблеми, що забезпечили їй помітне місце в дослідженнях зарубіжних і вітчизняних учених. До розроблення концепції сталого розвитку долучилися Д. Кортен, Денніс та Донелла Медоуз, А. Урсул, Й. Рандерс, А. Зеленков.

Ідеї, принципи, стратегії й механізми реалізації концепції сталого розвитку дедалі глибше вивчаються українськими науковцями О. Білорус, Е. Семенюк, Ю. Туницею.

Дослідженню концепції сталого розвитку в Україні присвячені наукові праці таких учених, як Б. Данилишин, С. Дорогунцов, М. Паламарчук.

Сучасні тенденції, стратегічні засади й перспективні напрями сталого розвитку України визначено в «Національній парадигмі сталого розвитку України» (заг. ред. Б. Є. Патона) [2] і в новітній стратегії сталого розвитку «Україна-2020», затвердженій указом Президента України в 2015 р. [3].

Для більшості досліджень сталого розвитку, виконаних на міжнародному й національному рівнях, виділялося три взаємоопосередкованих імперативи усталеності: економічний, екологічний і соціальний. Із визначенням очевидної актуальності екологічних і економічних проблем в умовах глобалізації модель сталого розвитку в контексті сучасної української соціодинаміки робить їх похідними від соціокультурної складової.

З огляду на це, **мета й завдання статті** – дослідити соціокультурну компоненту сталого розвитку в умовах сучасного українського суспільства як соціальний параметр усталеності розвитку, націлений на людину й спрямований на збереження стабільності соціальних і культурних систем, у тому числі на зменшення кількості руйнівних конфліктів усередині суспільства й поза його межами.

На відміну від індустріального суспільства, яке орієнтувалося на розвиток матеріального виробництва і прогрес технологій, постіндустріальна цивілізація основоположним пріоритетом визначає якість життя людини. Забезпечити високий рівень якості життя сучасної людини можливо за умови успішного втілення стратегії сталого розвитку у всій сукупності її складових: економічної, екологічної, політичної, соціокультурної тощо.

Серед цих компонентів усе більш вагомими й проблемними стають три, відомі під назвою «триєдиний підсумок»: економічне процвітання, соціальна справедливість і підвищення якості життя, збереження й відтворення природних ресурсів.

Уже в матеріалах конференції ООН у Ріо-де-Жанейро в 1992 р., яка проходила під гаслом «Наш останній шанс врятувати планету» й де була висунута ідея сталого розвитку, було підкреслено, що перспектива сталого розвитку передбачає не тільки врахування економічних параметрів, але й обов'язково – її соціокультурних та

екологічних факторів.

Далі перед кожною країною, громадськими об'єднаннями, громадянськими ініціативами й іншими структурами, покликаними активізувати пошуки оптимальних стратегій сталого розвитку, постає проблема пошуку принципів, на підставі яких необхідно оптимально зіставити соціально-економічні й природо-екологічні характеристики усталеності соціуму. Одна з таких структур – «Рада Землі», зорганізована в Сан-Хосе (Коста-Рика), – запропонувала наступну формулу сталого розвитку «Усталеність – проста концепція: жити по справедливості в рамках наших екологічних можливостей» [5, с. 6].

Концепція сталого розвитку, породжена на рівні ідей, загальних для всього людства, сьогодні активно просувається в кожному регіоні, місті, селищі й навіть будинку для її якнайшвидшого втілення.

Міжнародна практика останнього десятиріччя свідчить, що багато країн стали на шлях підготовки власних, національних концепцій сталого розвитку, де щоразу по-своєму конкретизується завдання світового й регіонального масштабу, наприклад, США, Англія, Нідерланди, Бельгія, Білорусь, Україна, Казахстан.

Потужним імпульсом до розроблення власної української концепції, безперечно, стала згадана вище конференція в Ріо-де-Жанейро (1992 р.), у якій брала участь українська делегація. З цього моменту в Україні поступово поширюється хвиля інтересу до проблеми сталого розвитку, починається публікація матеріалів з відповідних питань. Першу редакцію Проекту національної концепції сталого розвитку України опубліковано в 1997 р., другу – 2000 р. У преамбулі цього документа насамперед наголошується: «Базуючись на основних ідеях і принципах, декларованих на конференції ООН з питань навколишнього середовища і розвитку, Україна вважає доцільним перехід до сталого розвитку, при якому забезпечується збалансоване вирішення соціально-економічних завдань, збереження сприятливого стану навколишнього середовища і природно-ресурсного потенціалу з метою задоволення життєвих потреб нинішнього і майбутніх поколінь» [1].

Новітня Стратегія сталого розвитку «Україна-2020» затверджена указом Президента України в 2015 р. і відповідає сучасним змінам в Україні, коли боротьба за свободу України створила нову українську ідею – ідею гідності, свободи й майбутнього.

Метою Стратегії є впровадження в Україні європейських стандартів життя й вихід України на провідні позиції у світі, що здійснюватиметься за такими векторами:

– вектор розвитку – це забезпечення сталого розвитку держави, проведення структурних реформ і, як наслідок, підвищення стандартів життя. Україна має стати державою з сильною економікою та з передовими інноваціями;

– вектор безпеки – це забезпечення гарантій безпеки держави, бізнесу й громадян, захищеності інвестицій і приватної власності. Україна має стати державою, що здатна захистити свої кордони й забезпечити мир не тільки на своїй території, а й у європейському регіоні.

– вектор відповідальності – це забезпечення гарантій, що кожен громадянин, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного й соціального походження, майнового стану, місця проживання,

мовних або інших ознак, матиме доступ до високоякісної освіти, системи охорони здоров'я та інших послуг в державному та приватному секторах;

– вектор гордості – це забезпечення взаємної поваги та толерантності в суспільстві, гордості за власну державу, її історію, культуру, науку, спорт. Україна повинна посісти гідне місце серед провідних держав світу, створити належні умови життя й праці для виховання власних талантів, а також залучення найкращих світових спеціалістів різних галузей [3].

Така спрямованість на соціокультурну складову, її акцентуація характерна для більшості концепцій сталого розвитку, виконаних на міжнародному, національному й регіональному рівнях.

У доповіді ПРООН «Сталий розвиток і рівність можливостей: краще майбутнє для всіх» (2011 р.) визначаються сучасні світові стратегічні тенденції політики сталого розвитку в соціальній сфері й наголошується, що деградація довкілля впливає на фізичний і духовний стан людей, а відсутність відповідних моральних і етичних настанов посилює екологічну деградацію.

Аналіз соціокультурних пріоритетів для сталого розвитку сучасного суспільства, розгляд домінантних цілей і цінностей передбачає їхнє розмежування за наступними найважливішими основами: пріоритетний тип соціального устрою, характер і спрямованість трансформації базових сфер життя суспільства, еталонний тип особистості й переважні форми соціальних комунікацій, які сприяють її духовним перетворенням.

Проблема визначення найважливіших соціокультурних пріоритетів розвитку сучасного українського суспільства не може бути розглянута без врахування й осмислення історичного виклику, який сьогодні стоїть перед нашою країною. Неадекватне розуміння сутності цього виклику, помилкове визначення параметрів соціокультурного розвитку можуть породжувати ілюзорні й утопічні проекти, які в певний період мобілізують маси, але потім призводять до розчарування й надскладних і несприятливих сценаріїв розвитку для країни й людей.

Ідеться про відсутність кореляції між демократичними, глобалістськими, постіндустріальними цілями й пріоритетами розвитку та реальною картиною цінностей і соціальних орієнтацій, глибинними ментальними особливостями, притаманних різним прошаркам і групам українського суспільства. Існує достатньо обґрунтована думка, що не тільки Україна, а й усі країни пострадянського простору не є типовими зразками суспільств активної глобалізації, а тому спроба одночасно залучатися в процеси постмодернізації створюють перспективу культурних і соціальних напруг і потрясінь у суспільстві.

Справді, в останні роки намітилася тенденція формування таких ціннісних орієнтирів, як етика індивідуального успіху, мотивація особистісних досягнень і добробуту, культура якісного споживання. У той час, коли ми в пошуках інструментарію подолання обмежень так званого «суспільства споживання», на Заході всі ці цінності вже виходять із моди, усе більше говорять там про пріоритет «постматеріалістичних», «постсучасних» цінностей.

Процес розвитку «навздогін» і його нерівномірності призводить до того, що для деяких еліт глобалізація (у тому числі в галузі культури, освіти, комунікації) – це

повною мірою реальні й відчутні процеси, тоді як перед основною частиною суспільства стоять проблеми природно соматичного характеру, а простіше – виживання. Тому переваги в ситуаціях соціального вибору не дивують. Це ірраціональність в електоральних перевагах; пасивна реакція на зниження життєвого рівня, нездатність і небажання активно протистояти розростанню корупції й криміналізації суспільства тощо.

Соціокультурна глобалізація відбувається в чудернацьких спотворених формах, що аж ніяк не сприяє перспективі сталого розвитку нашої країни.

Як приклад можна назвати такі риси й особливості глобалізації «по-українськи»: постійне звужування поля соціального інтересу, аж до панування найбільш відвертих форм одномірності й цінностей виживання; домінанта матеріальних потреб і зниження стандартів якості життя за рахунок кардинальних змін ціннісних переваг у сферах спілкування, творчості, культурного дозвілля; надзвичайна пластичність і здатність миттєво адаптуватися до найбільш негативних, екстремальних змін у суспільстві; витіснення будь-яких моральних питань на периферію свідомості; надлишкова толерантність і невимогливість у ситуації відсутності свободи вибору. Як наслідок такі цінності, як консолідація, взаємна довіра, відкритий діалог утрачають своє значення в повсякденному житті людей [5, с. 67].

Незважаючи на це, дуже важливо розуміти перспективність, необхідність, перевагу тих соціокультурних цілей розвитку, які не закриють для України постіндустріальну перспективу і в той же час урахують цінності й соціально-політичні орієнтації нашого суспільства. Це передбачає реконструкцію соціокультурних пріоритетів сталого розвитку і їхню адаптація до умов функціонування сучасного українського суспільства.

Із складної й багатомірної сукупності виділимо наступні:

– переорієнтація економіки від виробництва товарів на розвиток цивілізації послуг, що може стати інструментом подолання обмежень суспільства споживання, у якому дедалі більше пригнічується особистість, утрачається раціональність споживчого попиту, відбувається розрив між споживанням і задоволенням реальних потреб людини;

– зрушення від невпинного зростання речового й енергетичного вжитку до збільшення інформаційного й комунікативного;

– принципи сталого розвитку реалізуються за посередництва громадянського суспільства, здатного ефективно контролювати владу. Чинниками, що забезпечують його формування, є наявність потужного середнього класу, незалежність судової влади й засобів масової інформації, а також високий рівень громадянської самоорганізації. Остання проявляється в здатності громадян формувати самоврядні асоціації для реалізації суспільно вагомих цілей, у тому числі шляхом впливу на владу, тим самим збільшуючи соціальний капітал, підвищуючи рівень взаємодовіри в суспільстві та довіри до влади [2, с. 19];

– інтенсивний розвиток науки, освіти, культури через домінування наукомістких та інтелектуально орієнтованих галузей економіки;

– власність як критерій соціальної нерівності втрачає своє монопольне значення, а вирішальним фактором стає знання, уміння, рівень і якість освіти. Освіта є

передумовою й водночас пріоритетним засобом досягнення сталого розвитку. Згідно з Порядком денним на ХХІ ст., просвіту, включаючи формальну освіту, підвищення інформованості населення й професійну підготовку слід визнати процесом, за допомогою якого людина й суспільство можуть сповна розкрити свій потенціал. Вона має вирішальне значення для забезпечення інформованості з питань екології та етики, формування цінностей і підходів, прищеплення навиків і заохочення поведінки, сумісної зі сталим розвитком [2, с. 19];

– сталий розвиток слід розуміти як безперервний навчальний процес, включаючи розширення знань, формування спеціальних навиків, життєвих позицій і цінностей щодо здорового способу життя в гармонії з природою. Імплементация освіти для сталого розвитку відбувається через інтеграцію її тем у всі навчальні дисципліни, а також організацію спеціальних тематичних програм [2];

– докорінні зміни у сфері базових цінностей основних груп населення: цінності матеріального добробуту, ділового успіху, економічного раціоналізму все більш відчутно замінюються постматеріальними цінностями живого спілкування, гуманізму й духовності, толерантності, єдності у відмінності.

Це дозволяє зробити **висновки**, що головне в забезпеченні сталого розвитку залежить від ціннісних орієнтацій людей та їхнього ставлення до природи, суспільства й самих себе. Як базові соціокультурні пріоритети повинні розглядатися ті соціальні цілі, які властиві для країн з розвинутою демократичною інфраструктурою й орієнтовані на цінності постіндустріалізму у врахуванні цілей, норм і цінностей, що поділяють різні групи населення України і її основні еліти. У цьому плані ідея сталого розвитку повинна змінити й картину світу в цілому, і суспільство, і образ людини.

Література:

1. Концепція сталого розвитку України [Текст] / В. В. Волошин [та ін.]. – Київ : [б.в.], 2000. – 17 с.
2. Національна парадигма сталого розвитку України / за аг. ред. академіка НАН України, д.т.н., проф. засл. діяча науки і техніки України Б.Є. Патона. – Київ : Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. – 72 с.
3. Стратегія сталого розвитку «Україна-2020» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua>.
4. Урсул А. Д. Стратегия устойчивого развития и новый этап в учении о ноосфере [Текст] / А. Д. Урсул // Безопасность Евразии. – 2001. – № 3. – С. 121–156.
5. Устойчивое развитие и социально-экологические параметры качества жизни [Електронний ресурс] / А. И. Зеленков [и др.]; под науч. ред. А. И. Зеленкова. – Режим доступу : <http://www.bsu.by/cache/page/375663pdf>. – Заголовок з екрану.

Надійшла до редакції 10.02.2017. Розглянута на редколегії 20.03.2017.

Рецензенти:

Доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та педагогіки професійної підготовки Харківського національного автомобільно-дорожнього університету Чаплигін О.К.

Доктор філософських наук, завідувач кафедри філософії Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «ХАІ» Чернієнко В.О.